

SÖZLÜ GELENEK, FORM KRİTİĞİ VE İNCİLLER ORAL TRADITION, FORM CRITICISM, AND THE GOSPELS

ZAFER DUYGU

[Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Süryani Dili ve Edebiyat
Bölümü
Associate Professor, Mardin Artuklu University, Faculty of Literature, Department of Syriac
Language and Literature
Mardin, Turkey
zaferduygu.zd@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8762-9850]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Mart/March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14 Haziran/June 2019

Yayın Tarihi / Published: 18 Haziran/June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2019 *Sayı – Issue:* 46 *Sayfa / Pages:* 297-327

Atf/Cite as: Duygu, Zafer. "Sözlü Gelenek, Form Kriği ve İnciller - Oral Tradition, Form Criticism, and the Gospels". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 46 (Haziran-June 2019): 297-327. <https://doi.org/10.17120/omuifd.540787>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Sözlü Gelenek, Form Kritiği ve İnciller

Öz: İsa'nın ölümünden 35-70 yıl sonra bugün "İncil" diye tanımlanan anonim metinleri kaleme alan yazarların hangi bilgi kaynaklarını kullandıkları meselesi, araştırmacılar arasında tartışılan bir konudur. Bu bağlamda, İncil yazarlarının bazen birbirlerinin metinlerini kaynak olarak kullandıkları ortaya konulmuştur. Bazen hipotetik bazı yazılı kaynakları da kullanmış oldukları düşünülmektedir. Ancak İncillerin arkasında "sözlü gelenek" denilen şifahi bir rivayet külliyyatının bulunduğu da kabul edilmektedir. Sözlü gelenek; İsa hakkında 30'luk yıllardan II. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar yayılarak dolaşan küçük, ayrı, bağımsız, sözlü anlatılardan oluşmaktadır. Günümüzde "İncil" tabir edilen yazılı metinlerden hareketle, bu metinlerin arkasındaki sözlü geleneğin anlaşılmasına ve İncil yazarlarının redaktörler olarak bu geleneği nasıl şekillendirdiklerine dair bilimsel arayışlar ise "form kritiği" denilen metodolojik bir yaklaşımı öne çıkarmıştır. Form kritiği, sözlü geleneğin yapısını, özgün temelini ve tarihini tanımlanmayı amaçlayan bir disiplindir. Bu disiplin, İncil araştırmaları alanında önemli sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Wellhausen, Schmidt, Dibelius ve Bultmann gibi Alman araştırmacılar, bu alanın öncü isimleri olmuşlardır. Bununla beraber, form kritiği konusu, tıpkı Kitab-ı Mukaddes Kritiği kapsamındaki diğer yöntemler gibi Türk akademisi özelinde boş bırakılmıştır. Bu makale, İncil rivayetlerinin arka planını oluşturan "sözlü gelenek" kavramına ve bu süreci çeşitli açılardan inceleyen ve aydınlatmaya çalışan "form kritiği" yöntemine, Türk akademisinin dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, İnciller, Sözlü Gelenek, Form Kritiği

Oral Tradition, Form Criticism, and the Gospels

Abstract: What kind of sources were used by the authors of the anonymous texts that were written in 35-70 years after Jesus' death and were subsequently defined as "Gospels" is a topic discussed among researchers. In this context, it has been revealed that the authors of the Gospels use not only each other's texts as sources but also some hypothetical sources. However, it is also accepted that there is a corpus of narrative called the "oral tradition" behind the Gospels. The oral tradition consists of small, separate, independent, and oral narratives about Jesus which spread from around 30 C.E. to the second quarter of the second century.

With reference to the written texts called Gospels today, scientific research for the understanding of the oral tradition behind these texts and how the Gospel writers to shape this tradition as redactors have highlighted a methodological approach called "form criticism". Form criticism is a discipline that aims to define the structure, original basis and the process of the oral tradition. This discipline makes it possible to reach important conclusions in the field of Gospel studies. German researchers such as Wellhausen, Schmidt, Dibelius, and Bultmann are leading names in this field. Nevertheless, just like the other methods included in Biblical Criticism, form criticism is not known by the Turkish academy. This article aims to attract the attention of the Turkish scholars to the oral tradition behind the Gospels and to the form criticism method that tries to clarify the oral tradition.

Keywords: History of Religions, Christianity, Gospels, Oral Tradition, Form Criticism.

Giriş

Nasıralı İsa, miladi takvime göre I. yüzyılın birinci yarısında Romalılar tarafından kontrol edilen Filistin’de yaşamıştır.¹ İsa’nın gündeme getirdiği dini (ve ayrıca belki sosyal ve politik) içerikli söylemler, Yahudilerin birçoğu tarafından reddedilmiştir. Ancak genel kanaatin aksine; yaşamı sırasında hatırı sayılır bir kitle de İsa’ya iman etmiş veya en azından ona sempati hissetmiştir.² Havariler bu bakımdan öncelikli yere sahiptir. On-

299

OMÜİFD

¹ Bu makale, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) şahsıma tahsis ettiği 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu kapsamında, Amerika Birleşik Devletleri’nin North Carolina Eyaleti’nde yer alan Duke Üniversitesi’nin Religious Studies Bölümü’nde yürütmekte olduğum projenin bir parçasını oluşturmaktadır. Destekleri ve yardımları nedeniyle TÜBİTAK’a ve bu kurumun değerli çalışanlarına teşekkür ederim.

² İsa’yı açıkça destekleyenlere havarileri, İsa’nın ailesini ve akrabalarını veya havariler arasında adı geçmeyen Mecdelli Meryem, başka birçok Meryem ya da Salome gibi çok sayıda kadını ya da Aramatyalı Yusuf gibi aslında pek az tanıdığımız birçok şahsiyeti örnek verebiliriz. Aynı şekilde haklarında çok az şey bildiğimiz Kornelius, Nikodemus ya da Gameliel gibi mühim şahsiyetlerin İsa’ya sempati duyduklarını mevcut kanıtlar üzerinden ileri sürebiliriz. Hepsini bir yana, o zamanlar Filistin’de ve çevresinde yüzlerce, hatta binlerce insanın İsa’yı ilgiyle izlediklerine, onu eski peygamberler gibi bir "peygamber" gördüklerine, çok sayıda kanıttan hareketle kanaat getirebiliriz. Tüm bu hususlarda örneğin bk. Markos, 10:46; 15:43; 16:1; Matta, 21:10-11; Luka 7:16; Yuhanna, 3:1-2 20:10-18; Elçilerin İşleri, 5:35-39; 10:1.

lar, henüz yaşamı sırasında İsa'nın öğrencisi olmuşlardır; İsa'nın sözlerini, öğretilerini, derslerini, bizzat kendisinden öğrenmişlerdir. Buna karşın büyük bir ihtimalle ya İsa'nın yakın çevresinden hiç kimse doğrudan tanıklığa dayanan bir İsa biyografisi yazmamıştır ya da yazmışsa bile bu belgeler kısa sürede ortadan kaybolmuşlardır. Nitekim bugüne kadar bu yönde bir kanıt gelmemiştir. Bir başka deyişle ne İsa, ne havariler, ne de onların yakın çevresi tarafından kaleme alınmış herhangi bir yazılı belge bugün eldedir.

Bazı araştırmacılar bu olgunun anlaşılır olduğu görüşündedir. Örneğin M. Hengel konuya dair bir değerlendirmesinde, İsa cemaatinin erken dönemdeki eskatolojik beklentisini göz önünde bulundurmakta; "eski" ve "kötü" olan bu dünyanın pek yakın bir gelecekte sona ereceğine inanan cemaat üyelerinin gelecek kuşaklar için tarih yazmak gibi bir önceliğe sahip olmadıklarına inanmaktadır. Aslında Hengel, İsa'nın sözlerinin veya mucizelerinin henüz çok eski tarihlerde toplanarak bir araya getirilmiş olmasını muhtemel görmektedir. Ancak Hengel'e göre; 60'lı yılların sonlarına kadar İsa tarihinin yazılı bir sunumu yapılmamıştır.³ Hengel'in bu tezleri elbette tartışılabilir. Ama eğer bugünkü geleneksel İnciller özelinde konuşulacak ve ayrıca bu İnciller İsa tarihinin yazılı sunumları olarak kabul edilecek olursa; aşağıda da görüleceği üzere Hengel'in 60'lı yılların sonlarına vurgu yapan söylemi haklıdır.

Hıristiyan dünyada geleneksel şekilde Matta, Markos, Luka ve Yuhanna diye isimlendirilen İncillerin aslında anonim metinler oldukları bilinmektedir. II. yüzyıldan itibaren Kilise tarafından geleneksel şekilde *εὐαγγέλιον* (*Müjde* veya *İncil*) diye tanımlanan bu metinlerin yazarları bilinmemektedir. Diğer taraftan; İncillerin nerede veya ne zaman oluşturuldukları yönündeki sorular da ancak harici ve dâhili bazı kanıtlardan

³ Martin Hengel, "Eye-Witness Memory and the Writing of the Gospels: Form Criticism, Community Traditions and the Authority of the Authors", *The Written Gospel*, ed. M. Bockmuehl-D.A. Hagner, (New York: Cambridge University Press, 2005), 70-98 (atf için 73-75).

hareketle tahmini olarak cevaplanmaktadır.⁴ Her halükarda Hengel tarafından da dikkat çekildiği gibi, İsa'nın tarih sahnesinden çekilmesi ile İncillerin yazılması arasında belirli bir zaman boşluğu bulunmaktadır. Bunu, Kilise yazarı İrenæus'un aşağıda bahsi geçecek bir kaydından hareketle de ortaya koymak mümkündür.

İsa 30 yılı civarında tarih sahnesinden çekilmiştir. Markos denilen Yeni Ahit metni ise İncillerin en eskisidir.⁵ II. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyan yazarlardan İrenæus (ö.202), bir zamanlar İsa'nın başhavarisi Petrus ile cemaate sonradan katıldığı ileri sürülen Pavlus'un Roma'da bir cemaat oluşturdukları, burada vaazlar verdikleri; Petrus'un öğrencisi ve tercümanı olan Markos'un ise onların ölümü sonrasında Petrus'un vaazlarını yazılı forma dönüştürdüğü iddialarında bulunmuştur.⁶ Bir başka deyişle İrenæus'a göre, Petrus'u yakından tanıyan Markos, Petrus'un İsa'ya dair tanıklığını içeren ve yansıtan bir tür metin yazmıştır.

İrenæus'un bu anlatımı birçok açıdan sorunludur. Öncelikle İsa'nın başhavarisi Petrus ile geleneksel Hıristiyanlığın kurucusu Pavlus'un aynı dinsel ülküler uğruna birlikte mücadele ettikleri ya da Mesih'e atfedilen Müjde/İncil konusunda paralel düşünceler taşıdıkları, tarihsel gerçeklerle örtüşen kabuller değildir. Aslında bu iki tarihsel şahsiyet, erken cemaatte

⁴ Peter Vardy-Mary Mills, *The Puzzle of the Gospels*, (New York: M.H. Sharpe, Inc., 1997), 82-83.

⁵ Hıristiyanlık geleneği çok eski tarihlerden itibaren ve bilhassa Augustinus'un (354-430) etkili çalışmalarından bu yana Matta'nın yazılan ilk İncil olduğu görüşünde ısrarcı olmuştur. Nitekim konuya ilişkin araştırmalarda önemli bir mihenk taşı olan Alman araştırmacı J.J. Griesbach da (1745-1812) bazı açılardan güncellemeler yapmışsa bile Augustinus'un bu düşüncesine sadık kalmıştır. Ancak hemen sonrasında bazı araştırmacılar bu geleneksel kabulü yeniden tartışmaya ve Markos'un yazılan ilk İncil olduğu görüşünü savunmaya başlamışlardır. Nitekim 1863 yılında H.J. Holtzman'ın Sinoptik Problem konusunda yaptığı çalışmayla beraber Markos İncili'nin önceliği teorisini bilim dünyasında genel olarak kabul edilen bir olguya dönüşmüştür. Modern dönemde konu bağlamında yapılan tartışmaların bir özeti için bk. William R. Farmer, *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*, (New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964).

⁶ *Adv. Haer.* 3.1.1 (İngilizce trc. Alexander Roberts and William Rambaut, Ante-Nicene Fathers, C. 1. ed. Alexander Roberts, James Donaldson ve A. Cleveland Coxe. (Buffalo, New York: Christian Literature Publishing Co., 1885).

karşıt ve düşman kutupları temsil etmişlerdir.⁷ İkinci olarak, Petrus'un Roma'ya gidip gitmediği şüphelidir.⁸ Gitmişse bile, "Hıristiyanlık" adı altında Yahudilikten ayrı ve bağımsız bir din tebliğinde bulunmamış, bugünkü şekliyle bir Kilise de kurmamıştır. Hatta genel olarak Hıristiyanlık veya Kilise ne İsa ne de havarileri tarafından kurulmuştur.⁹ Son olarak, bugün Yeni Ahit'te bulunan Markos İncili de zaten İrenæus'un iddia ettiği gibi Petrus'un İsa'ya ilişkin hatıratı değildir. Yani Markos adında birisi hakikaten İrenæus'un tasvir ettiği gibi bir metin yazmışsa bile, bu metin bugün Yeni Ahit'te bulunan Markos İncili değildir.

Bütün bunlara rağmen, İrenæus'un yukarıdaki iddiası tümüyle doğru kabul edilecek olsa bile, onun anlatımından, Petrus'un ölümünden sonra Markos'a atfedilen metnin yazılmasına kadar belirli bir zaman dilimi geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü İrenæus'a göre Markos, muhtemelen 60'lı yıllarda ölmüş olan Petrus'tan sonra yazmıştır. Acaba bu boşluk kaç yıllık bir süreyi kapsamaktadır? Burada iki görüş ön plana çıkmaktadır. Markos, bazı araştırmacılara göre 66 yılında başlayan Roma-Yahudi savaşlarından hemen önce; bazılarına göre ise Roma ordularının Kudüs'ü ele geçirmesinden hemen sonra yazılmıştır. Bu takdirde en iyi ihtimaller üzerinden gidilse bile, İsa'nın ölümü ile mevcut İncillerden en eskisinin yazılması arasında otuz beş-kırkyıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır.¹⁰

Yukarıda da söylendiği gibi İncillerin meçhul yazarları İsa'yı ya da İsa dönemini bizzat gören veya bilen kimseler değillerdir. Kitab-ı Mukaddes Kritiği kapsamındaki modern araştırmalar, İncil yazarlarının hem İsa'ya hem de o dönemde yaşananlara tanık olmadıklarını ortaya koy-

⁷ Konuya dair tüm detaylar için bk. Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2018).

⁸ Şu makalede yapılan anlatıma bk. Brent D. Shaw, "The Myth of the Neronian Persecution", *Journal of Roman Studies* 105 (2015), 73-100.

⁹ Şu kitap çalışmasına bk. Hyam Maccoby, *The Mythmaker: Paul and the Invention of Christianity*, (Londra: Wiedenfeld-Nicolson, 1986).

¹⁰ Graham Stanton, *New Light on Jesus and the Gospels*, (Valley Forge, Pennsylvania: Trinity Press, 2005), 49-50.

maktadır.¹¹ Öyleyse bu yazarlar, İsa'dan çok zaman sonra, doğrudan bilmedikleri şahsiyetleri veya olayları anlatırken nereden bilgi toplamışlar, metinlerini nasıl oluşturmuşlardır? Yapılan araştırmalara göre; İsa'nın sözlerine ve eylemlerine dair haberler onun ölümü sonrasında ilk planda "sözlü" olarak yayılmıştır.¹² Bu sözlü yayılma süreci, 30 yılı civarında başlamış, muhtemelen II. yüzyılın birinci çeyreğine kadar sürmüştür. Meselenin asıl önemli boyutu ise şudur: Sözlü gelenek mevcut İncillerin de kaynağıdır ya da kaynakları arasındadır. Bir başka deyişle, İncil yazarları İsa'yı ve İsa dönemi olaylarını anlatırken, sözlü geleneği (de) kaynak olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla İncil metinlerinin arka planını oluşturan sözlü geleneğin analiz edilip anlaşılması, konu bağlamında süregelen bilimsel araştırmalar için büyük kıymet taşımaktadır.

Buradan hareketle bu makalede İncillerin arka planını oluşturan temel kaynaklardan "sözlü gelenek" konusu ele alınmaktadır. Bu konu bilim dünyasında Kitab-ı Mukaddes Kritiği kapsamında ve özellikle "tarihsel kritik" yöntemi bağlamında geliştirilen "form kritiği" metodunun yardımıyla aydınlatılmak istenmektedir. Makalede, sözlü geleneği tanımlamak, form kritiği yöntemini tanıtmak, örneklendirmek ve buradan ulaşılan sonuçları özetlemek amaçlanmaktadır. Bununla beraber alana dair araştırmalar ilk andan itibaren Batı merkezlidir. Türkçede de "giriş" niteliği taşımakla birlikte takdiri hak eden az sayıda çalışma yapılmıştır.¹³

¹¹ Bart D. Ehrman, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*, 2. bs, (New York: Oxford University Press, 2000), 52-54.

¹² Bunun yanında hipotetik bazı yazılı belgelere de atf yapılmaktadır.

¹³ Bunlara örnek olması açısından bk. Şaban Kuzgun, *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası*, Genişletilmiş 2. Baskı, (Ankara, 1996); Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölüm Ötesi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001) (Bu eserin bazı bölümleri konu hakkında oldukça bilgilendirici anlatımlar yapmaktadır); Muhammet Ali Bağır, "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Ocak-Haziran 2014) 279-310 (Yazar, bu makaleyi yüksek lisans tezinden üretmiştir); Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihsel Gerçekliği", *İslami İlimler Dergisi* 9:1 (Bahar 2014) 103-122; Yasin Meral, "Spinoza'nın Teolojik-Politik İncelemesinde Tanah Eleştirisi", *Mukaddime* 6:1 (2015) 19-46; Asım Duran, "Aydınlanma ve Kutsal Kitap Yorumunun Tarihsel Dönüşümü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17:2 (2017) 111-128; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010).

Ancak bilhassa tarihsel eleştiri yöntemleri Türk akademisinde her zaman değilse de bazen hadis ilmi çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca İncillerin kaynakları meselesi ve özellikle de sözlü gelenek kavramı bu sırada görece ihmal edilmiş bir meseledir. Bu nedenle sözlü gelenek ve form kritiği konusuna Türk akademisinin dikkatini çekme amacı da makalede öncelenmektedir.

1. Sözlü Gelenek Meselesi

Alman araştırmacı J. Wellhausen (1844-1918) alanın önde gelen isimlerindedir. Wellhausen, Yahudi kutsal yazıları ve Semitik diller üzerine yaptığı etkili çalışmalardan sonra Yeni Ahit araştırmalarına yönelmiştir. Onun Matta, Markos ve Luka İncillerine yaptığı tefsirler ve bu sırada gündeme getirdiği tespitler önem taşımaktadır. Zira Wellhausen'ın Markos üzerine yaptığı araştırmalarda vurguladığı başlıca olgular, "form kritiği" araştırmacıları tarafından sonradan temel prensiplere dönüştürülecektir. Bu bağlamda Wellhausen, İncillerin en eskisi olan Markos'un başlıca kaynağı olarak "sözlü gelenek" kavramına dikkat çekmiştir.¹⁴ Zira bu teoriye göre Markos'un yazarı, sözlü geleneğin kendisine kadar ulaştırdığı öğelerini yazıya geçirmek suretiyle bugün "İncil" şeklinde tanımlanan metnini oluşturmuştur. Peki, ama sözlü gelenek nedir?

İsa'nın tarih sahnesinden çekilmesi ile İncillerin ilki olan Markos'un yazılması arasında geçen süreçte, hatta bunun sonrasında da II. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar, İsa'ya ait veya ona atfedilen birtakım sözler ve öğretiler Akdeniz Havzası'nın çeşitli bölgelerinde "sözlü" olarak dolaşmışlar ve yayılmışlardır. Bu yayılma yıllar boyunca devam eden bir süreçte, binlerce insanın din değiştirmesiyle beraber gerçekleşmiştir. Birçoğu Antikçağ'ın pagan dinlerine mensup insanlar, İsa hakkında kendilerine anlatılan öyküleri; onun ne dediğine, ne yaptığına, hangi mucizeleri nasıl gerçekleştirdiğine, nasıl ve niçin öldü(rüldü)ğüne ve nasıl ve niçin dirildiğine dair anlatıları dinleyerek başka bir dine geçmeye karar

¹⁴ Norman Perrin, *What Is Redaction Criticism*, 4. Basım, (Philadelphia: Fortress Press, 1974), 13.

vermişlerdir. Herhangi birisi inancını değiştirdince, o da İsa hakkında bir zamanlar kendisine anlatılanları başkalarına anlatmaya başlamıştır.¹⁵ Böylece bir bireyden diğerine, bir topluluktan ötekine, bir coğrafyadan bir başkasına, bir dilden bir başka dile ve hatta nesilden nesile aktarılan “sözlü” bir kültür ortaya çıkmıştır. Bilim dünyasında buna “sözlü gelenek” (İng. *oral tradition* ya da *oral transmission*) denilmektedir. Bugün “Hıristiyanlık” tabir edilen inanç sistemi, sözlü gelenek döneminde kendi esasını oluşturan Yahudilikten ayrılmaya ve bağımsız bir din hüviyetine evrilmeye başlamıştır.

Araştırmacılara göre sözlü gelenek, birbirinden ayrı, bağımsız ve küçük söz birimlerinin ağızdan ağıza nakledilmesiyle oluşan materyalden ibarettir. Bu malzemeyi oluşturan birimler zamanla bir araya getirilmiştir; ama aynı zamanda farklı yollarla ve çeşitli aşamalarda düzenlenmişler, bir başka ifadeyle elden geçirilmişlerdir (*redaksiyon*). Wellhausen’in araştırmaları bu aşamada da devreye girmektedir. Çünkü o, İncil metinlerini kaleme alan yazarları da bunu yapanlar arasında saymakta; yani onları “redaktörler” olarak görmektedir. Çünkü İncillerin yazarları, ulaşabildikleri malzemeyi olduğu gibi nakletmemişler, fakat bunu elden geçirmiş ve (kendi düşünceleriyle paralel şekilde) düzenlemişlerdir. Ancak yine de bu materyal erken cemaatin inançları ve durumu hakkında; ayrıca İsa’nın mesajına ve görevine ilişkin bilgiler içermektedir.¹⁶

Burada Wellhausen’in iki vurgusu çok önemlidir. Öncelikle; “sözlü gelenek” kavramına dikkat çekilmekte ve bu geleneğin yapısı hakkında tespitler yapılmaktadır. Wellhausen, sözlü geleneğin birbirinden ayrı, bağımsız ve küçük birimlerden oluştuğunu belirtmektedir. İkinci olarak; sözlü geleneğin, İncillerin yazarları da dâhil olmak üzere sonraki bazı redaktörlerin elinde birçok defa yeniden düzenlenip elden geçirildiğini ortaya koymaktadır. Bultmann’a (1884-1976) göre Wellhausen, geleneği oluşturan öykü ve öykü gruplarının editörlerin çabasıyla İncil metinle-

¹⁵ Bart D. Ehrman, *Jesus, Interrupted, Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (and Why We Don't Know About Them)*, (San Francisco: HarperOne, 2009), 144-146.

¹⁶ Perrin, *What Is Redaction Criticism*, 13-14.

rinde bir araya getirildiklerini kanıtlamıştır. Üstelik o, önceki dönemleri temsil eden (daha özgün) gelenek parçalarının bazen sonraki dönemlere ait (uydurulmuş) malzemelerle değiştirilmiş oldukları gerçeğini de gözler önüne sermiştir.¹⁷

Sonraki aşamada Alman teolog W. Wrede (1859-1906), tarihsel olgular ile redaktörlerin dogmatik düşüncelerinin Markos İncili metninde uyumlu hale getirilmeye çalışıldığı fikrini ileri sürmüştür. Aslında Wrede'nin temel hipotezi; İsa'nın "Mesihliği" iddiasının onun dünyevi görevi sırasında gizli tutulmak istendiği, ancak ölümü sonrasında esas bağlam olmaya başladığı şeklindedir. Nitekim Markos İncili de zaten bu amacın bir ifadesi olarak yazılmıştır. Bununla beraber sonraki araştırmacılar Markos İncili'nin "Mesih gizem" anlayışı uğruna tarihsel ve teolojik bağlamları harmoni ederek bir arada sunduğu anlayışını zamanla terk etmişlerdir. Ama Markos metninde İsa'nın dünyevi görevi konusunda yalnızca tarihsel bir sunum yapılmadığı da böylece anlaşılmıştır.¹⁸ Nitekim A. Schweitzer, Markos'un sadece tarihsel bir sunum olarak kabul edilemeyeceğini, çünkü bu İncil metninde tarihsel öykü anlatımıyla yakın ilişkisi olmayan bağımsız öğelerin bulunduğunu dile getirmiştir.¹⁹ Sonuç olarak, yapılan tespitler ışığında şu neticeye ulaşılmaktadır: İncil metinlerinde, (i) bazen özgün rivayetler, (ii) bazen bu rivayetlerin birçok aşamada ve sonradan yapılmış müdahalelerle değiştirilmiş biçimleri, (iii) bazen ise tamamıyla sonradan uydurulmuş rivayetler bir arada sunulmaktadır.

İsa'nın sözlerine ve davranışlarına ilişkin kısa öykülerin Markos metninde bir araya toplanmış oldukları kabul edilmektedir. Ne var ki *pericopae* (pasaj veya paragraf) öğeleri Markos İncili metninde birbirleriyle gayet gevşek bağlantılar içindedirler. Form kritiği araştırmacıları, bu yüzden bunların yazılı metin öncesi dönemdeki kendi özgün bağlamlarında ayrı ve bağımsız sözlü gelenekleri temsil ettiklerini düşünmüşler-

¹⁷ Rudolf K. Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, İngilizce trc. J. Marsh, (Oxford: Basil Blackwell, 1972), 2.

¹⁸ Edgar V. McKnight, *What is Form Criticism*, (Philadelphia: Fortress Press, 1969), 8-9.

¹⁹ McKnight, *What is Form Criticism*, 9.

dir. Bu kapsamda örneğin Markos'un başlangıç pasajları arasındaki dik-
kat çekici kopukluklara vurgu yapılmaktadır. Çünkü bu pasajların Mar-
kos metnindeki bağlam içinde birbirlerinden ayrılmaları çok kolaydır.
Söz gelimi birçok emsali arasından Markos 1/40-45 pasajına bakıldığında;
İsa'nın bir cüzamlıyı iyileştirmesinden bahseden bu pasajda aslında her-
hangi bir coğrafya ya da kronoloji bağlamı bulunmadığı görülmektedir.
Bu yüzden de bu pasajın, hem de hiçbir problem olmaksızın, bu İncilin
herhangi başka bir yerine yerleştirilmesi mümkündür. Öyleyse bu pasaj
kronoloji bağlamı öyle olduğu için veya Markos'taki öykü anlatımı bunu
gerektirdiği için değil, fakat Markos İncili'ni kaleme alan yazar bu bağımsız
gelenegi kendi kişisel seçimiyle buraya yerleştirdiği için 1/40-45'te yer
almaktadır. Bu ve benzeri örnekler Markos İncili'nin birbirinden bağımsız
küçük ünitelerin bir araya getirilmesinden oluştuğuna yorulmaktadır.²⁰

Markos İncili aynı zamanda bu küçük ünitelerin aynı *pericopae*
içinde birbiri içine geçmiş şekilde bir arada sunulmalarına da örnekler
içermektedir. Örneğin Markos 2/1-12 pasajına bakıldığında, burada bir
tarafa İsa'nın bir mucizesinden bahsedilmekte, ama diğer tarafa da
İsa'nın Yahudiler ile karşıtlığı vurgulanmakta; yani iki ayrı olgu aynı
pasajda bir arada sunulmaktadır. Form kritiği araştırmacıları bu gibi pa-
sajlara epey zaman harcamışlardır. Nitekim bu pasajdan İsa ile Yahudiler
arasındaki zıddiyeti vurgulayan anlatım çıkarıldığında, mucize pasajının
anlam bütünlüğü açısından daha uygun yapıya büründüğü düşünülme-
tedir. Bu tespit, sözlü gelenekteki özgün şekliyle iki ayrı birim halinde
bulunan iki ayrı ögenin, Markos'un yazarı tarafından yazılı tek bir *perico-
pae* içinde bir arada sunulmasına örnek olarak gösterilmektedir.²¹ Dolayı-
sıyla Markos'un yazarı, tıpkı Wellhausen tarafından da belirtildiği gibi,
"redaktör" veya "editör" türünden bir hüviyet üstlenmiş olmaktadır.

²⁰ Graham Stanton, *The Gospels and Jesus*, (New York: Oxford University Press, 1989), 21.

²¹ Lawrence M. Wills, *The Quest of the Historical Gospel: Mark, John and the Origins of the Gospel Genre*, (Londra: Routledge, 1997), 68.

Wellhausen'in "sözlü gelenek" konusunda ve bu geleneğin İncil metinlerinin arkasında yer aldığına dair yukarıda bahsi geçen teorileri İncil metinlerinden getirilebilecek daha somut kanıtlarla desteklenebilir. Örneğin Luka İncili'nin yazarı, kendi metninin henüz başlangıcında, İncillerin oluşturulması süreci hakkında kıymetli bir bilgilendirme yapmaktadır. Söz konusu bu anlatım Wellhausen'i kimi açılardan desteklemektedir. Ayrıca aynı anlatım bilimsel bazı araştırma metotlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Zira Luka, İncillerin sırasıyla üç aşamadan geçerek ortaya konulduklarını dile getirmektedir. Modern araştırmacılar tarafından geliştirilen "kaynak kritiği", "form kritiği" ve "redaksiyon kritiği" yöntemleri ise bu aşamaları yakından inceleyen metotlardır. Luka'nın yazarı şöyle söylemektedir:

Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν
ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν
πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων,
καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς
αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου,
ἔδοξε καὶ μοι παρηκολουθηκóτι ἄνωθεν πᾶσιν
ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε
Θεόφιλε

Birçokları, başlangıçtan itibaren tanık ve sözün hizmetkârı olanlar tarafından bizlere iletilen şekliyle, aramızda olup biten şeylere ilişkin bir hikâye anlatımı kaleme alma teşebbüsünde bulundular. Bütün bunları en başından özenle araştıran biri olarak sana sırasıyla yazmak bana da cazip geldi, ey en yüce Teofilos!²²

Yukarıdaki pasaj; İncillerin birbirini izleyen üç aşamadan geçerek metin halinde vücut bulduklarını anlatmaktadır. Birinci aşama; İsa'ya ilişkin ya da atfedilen rivayetlerin Luka'nın yazarınca "tanık" ya da "sözün hizmetkârı" tabir edilen kimseler tarafından muhataplarına şifahi olarak iletiildiği "sözlü rivayet" dönemidir. Böylece Luka'nın yazarı,

²² Luka, 1/1-3.

Wellhausen'in dikkat çektiği böyle bir dönemin tarihsel varlığını ve sözlü geleneğin İncil metinlerinin arka planını oluşturduğunu tasdiklemekte, hatta bunun yapısı hakkında kısa bir bilgilendirme yapmaktadır. İkinci aşama; sözlü rivayetlerin yazılı metinlere dönüştükleri dönemdir. Çünkü Luka'nın yazarına göre, cemaat içinden birçokları sözlü şekilde iletilen rivayetlerden hareketle öykü (διήγησις) diye tanımlanan metinler yazmaya başlamışlardır. Üçüncü aşama; İncillerin ortaya çıkışına dair dönemdir. Luka'nın yazarı, "kendilerine anlatılan şekliyle" ve "özenle araştırarak" kendi metnini belirli bir düzen içinde oluşturduğunu belirtmektedir. Kaynak kritiği, form kritiği ya da redaksiyon kritiği gibi yöntemler ise bütün bu süreci analiz etmeye yardımcı olan disiplinlerdir. Kaynak kritiği; İncil metinlerinin hangi kaynaklara dayanılarak oluşturulduğu ve İncil yazarlarının kaynaklarını nasıl kullandıkları gibi soruları yanıtlama arayışının ifadesidir.²³ Form kritiği; sözlü gelenek dönemini inceleyen ve bu geleneğin İncil metinlerinde nasıl yer ettiğini araştıran bir disiplindir. "Redaksiyon kritiği" ise temel olarak İncil yazarlarının yazılı kaynaklarını nasıl şekillendirdikleri meselesini aydınlatma uğraşısıdır.²⁴ Nihayet bu yöntemler "tarihsel eleştiri" ana başlığında yer alırlar.

Sonuç olarak, İsa ve öğretileri konusundaki haberler 30'lu yıllardan itibaren çeşitli bölge ve şehirlerde bağımsız, ayrı ve küçük birimler halinde; "sözlü" olarak yayılmıştır. Bu yayılma süreci sözlü rivayetlerin bir insandan diğer(ler)ine nakledilmesi; ardından bunları duyan o kişinin (ve kişilerin) başka birisine (ve birilerine) nakletmesi; nakledilen kişilerin duyduklarını başka kişilere nakletmeleri... şeklinde uzayan; sistemsiz ve düzensiz bir usulle gerçekleşmiştir. Çünkü sözlü gelenek tanıkların şahit olduklarını mahkeme salonunda "aynen" anlatmaları gibi "titiz" bir usulle ve "bilgilendirme" amaçlı nakledilmemiştir; fakat daha ziyade başka dinlere mensup insanların ihtida ettirilmesi amacıyla yapılan "propaganda"

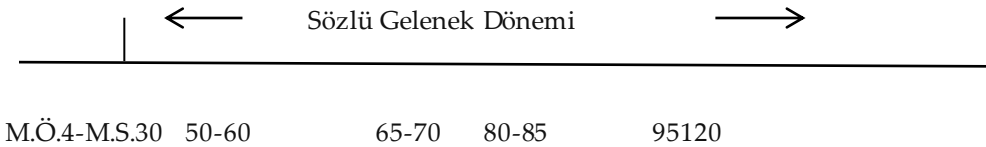
²³ Detaylar için bk. Helmut Koester, *Introduction to the New Testament: II, History and Literature of Early Christianity*, 2. bs., (New York-Berlin: Walter de Gruyter, 2000), 44 v.d.

²⁴ Stephen S. Smalley, "Redaction Criticism," I. Howard Marshall, ed., *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*, (1977. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979), 181-196.

da" faaliyetine aracı kılınmış ve buna göre şekil almıştır. Gerçek veya özgün tarihsel olguların coğrafyaya, zamana ve ihtiyaca göre bazen sonradan değiştirilmesi, hatta yeni yeni hikâyeler uydurulması, bununla uyumlu sonuçlar olmaktadır. Ancak özgün veya özgün olmayan bu rivayetler hep birlikte "sözlü gelenek" kavramını oluşturmuşlardır. Sözlü gelenek, zaman içinde birçok merhaleden geçmiş, birçok defa yeniden şekillendirilmiştir. Ardından ilk İncil olan Markos'un yazarına ulaşmıştır. Burada bir kez daha yeniden düzenlenerek yazıya geçirilmiştir. Nitekim Markos metninde, sözlü geleneği oluşturan *pericopae* ünitelerinin mevcudiyeti sezilebilmektedir. Sözlü gelenek şu veya bu şekilde ve oranda, Matta ve Luka isimli İncillerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu, başlıca iki yolla gerçekleşmiştir: (i) Matta ve Luka isimli İncillerin belirli oranda Markos'a dayanılarak oluşturuldukları "Sinoptik Problem" kapsamında yapılan araştırmalardan bilinmektedir.²⁵ (ii) Sözlü gelenek, Luka'nın yazarınca da açıkça söylendiği gibi, Markos'un yazarı haricinde diğer İncillerin yazarlarına da (veya bu İncillerin yazarlarınca kullanılan öteki bazı yazılı kaynaklara da) ulaşmıştır. Nitekim aşağıdaki tablo, sözlü geleneğin II. yüzyılın ikinci yarısına kadar mevcudiyetini göstermektedir. Zira tabloda 30-120 yılları arasındaki süreç, İsa hakkındaki sözlü gelenek dönemi olarak tanımlanmaktadır.²⁶

310

OMÜİFD

²⁵ Bilim dünyasında "İki Kaynak Teorisi", "Dört Kaynak Teorisi" ve "Farrer Teorisi" şeklinde tanımlanan farklı hipotezler, Matta ile Luka İncillerinin bazı hipotetik kaynakları konusunda ayrı düşünceler içermekte iseler de, Markos'un ilk İncil olduğu ve Markos metninin hem Matta'nın hem de Luka'nın yazarları tarafından kaynak olarak kullanıldığı görüşünde ittifak etmektedirler. Bu konudaki detaylar için bk. Mark Goodacre, *The Synoptic Problem: A Way through Maze*, (Londra: T-T Clark, 2001), 21-22.

²⁶ Tablo, şuradan iktibasen verilmektedir: Ehrman, *The New Testament*, 44.

İsa'nın Yaşamı Pavlus'un Mektupları Markos Matta ve Luka
YuhannaThomas ve Petrus İncilleri

Tablo 1: Sözlü Gelenek'in Kronoloji Tablosu

2. Form Kriği Yöntemi

Geleneksel İnciller başlıca iki açıdan önemli metinlerdir. Birinci olarak; bu İnciller Hıristiyan dünyada "Tanrı Sözü" ve dolayısıyla "kutsal metinler" olarak görülmektedir. Çünkü Kilise'nin geleneksel rivayetlerinde İnciller, "Tanrı Oğlu" Mesih'in "kurtuluş" sağlaması umulan haberlerini; mucizevi doğumunu, mucizelerini, çarmıha gerilerek öldürülüşünü ve dirilip göğe yükselişini, "mutlak doğru" şekilde içeren "güvenilir" yazılardır.²⁷ İkinci olarak; bugün elde bulunan bu İnciller, tarihsel İsa ve Hıristiyanlığın kökeni araştırmaları için "ana kaynak" değeri taşıyan antik belgelerdir. Zira İnciller I. yüzyıl tarihi için önem taşıyan bilgiler içermektedir. Tarih araştırmaları açısından elbette bu ikinci bağlam önemlidir.

Ancak mesele bu kadar basit değildir. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'in ve İncillerin sıradan bir okumayla "doğru" şekilde; "özgün bağlamları" yansıtabilecek biçimde anlaşılıp yorumlanması mümkün görülmemektedir. Bir araştırmacının deyişiyse; bu gibi kaynakların linguistik ve teknik yeterlilik olmaksızın anlamlı şekilde yorumlanması olanaksızdır.²⁸ Buradaki "teknik yeterlilik", bazı durumlarda belirli bilimsel yöntemlerin kullanılmasıyla sağlanmaktadır. Nitekim tarihsel birer vesika olarak İncillerin doğru anlaşılıp yorumlanması amacıyla, modern dönemde çok sayıda bilimsel teori geliştirilmiştir. Konuya dair bir değerlendirmede; ortaya konulan bu teorilerin arkasında kendilerini Reformasyon ruhunun devamı olarak gören Protestan aydınların buldukları belirtilmektedir. Buna göre Kilise tarafından yüzyıllar boyunca savunulan problemler

²⁷ Bu konuda örneğin çok etkili bir Hıristiyan yazar olan Augustinus'un *De Consensu Evangelistarum* adlı eserinin başlangıç kısımlarına bk. İngilizce trc. S.D.F. Salmond, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Seri 1, C. 6. ed. Philip Schaff, (Buffalo, New York: Christian Literature Publishing Co., 1888).

²⁸ Ernest Cadman Colwell, "Biblical Criticism: Lower and Higher", *Journal of Biblical Literature* 67/1 (1948): 1-12 (atf için bk. 1).

nekler, XVIII. yüzyıldan itibaren bilimsel ve tarihsel bir zeminde tartışılmaya ve daha da önemlisi çürütülmeye başlanmıştır. Neticede tarihsel bir şahsiyet olarak İsa'nın aydınlatılması, Hıristiyanlığın doğuşu ve kutsal yazıların yorumlanması konularında rasyonel yaklaşımlar benimsenmiştir. Kitab-ı Mukaddes ve İncil araştırmaları alanında yeni metotların ortaya konulması ise modern uzmanların bu noktadaki en önemli başarısı addedilmektedir.²⁹

2.1. Form Kriği Yönteminin Tanımı ve Çerçevesi

Bu metotlardan biri, "form kriği" (İng. *form criticism*, Alm. *Formgeschichte*, "form tarihi"); İncil metinlerinin oluşturulmasından önceki "sözlü geleneği" ve bu geleneğin İncil metinlerinde nasıl yer ettiğini analiz eden bir disiplindir. Böyle bir yöntem için ihtiyaç duyulmaktadır?

İncilleri ortaya çıkaran aşamalardan ilkinin "sözlü rivayet" dönemi olduğu; İsa'yla ilişkili rivayetlerin bu dönemde sözlü şekilde (ve belki yazılı bazı metinler vasıtasıyla da) yayıldığı; İncil yazarlarının bu rivayetleri kendi metinlerinde yazıya döktükleri; ve onların bunu yaparken kendi teoloji anlayışlarını da işin içine kattıkları yukarıda kısaca söylenmişti. Bir başka deyişle; örneğin Markos'u kaleme alan meçhul yazar, İsa hakkında kendisine ulaşan malzemeyi seçerek, yorumlayarak, yeniden düzenleyerek, kendisinin ve mensubu olduğu cemaatin teolojik ve dogmatik düşünceleri çerçevesinde biçimlendirerek, nakletmiştir. Ve bu olgu öteki İncil yazarları için de aynen geçerlidir. Bu durumda İncillerdeki teolojik ve dogmatik bağlamların tarihsel ve özgün bağlamlardan ayırt edilmesi zaruret olmaktadır. Bu bilimsel hassasiyet ise form kriği yönteminin temelini oluşturmaktadır. Zira böylece Hıristiyan geleneğinin yapısı, özgün temeli ve süreci tanımlanmak istenmektedir.³⁰

²⁹ Craig L. Blomberg, *The Historical Reliability of the Gospels*, (Illinois: Inter-Varsity Press, 1987), 19-20.

³⁰ James Dvorak, "Martin Dibelius and Rudolf Bultmann", *Pillars in the History of Biblical Interpretations, C.I, Prevailing Methods Before 1980*, ed. Stanley E Porter, Sean A Adams, (Eugene, Oregon: Pickwick Publication, 2016), 257-277 (atf için bk. 259).

Form kritiği denilen yöntem, bu olgulardan hareketle İncil metinlerini oluşturan farklı parçaları edebi açıdan yansıttıkları karakter bakımından sınıflandırmaktadır. Örneğin mesel, efsane, masal, mit, sözler, bu bakımdan üzerinde durulan türler arasındadır. Yani önce İncil metinlerini oluşturan öğeler birbirlerinden ayrılmaktadır. Bunun sonrasında bu türlerin; daha doğrusu formların her birinin izi, bir adım geriye, yazılı metnin öncesine gidilerek, sözlü rivayet süreciyle, sözlü gelenekle ve kendi tarihsel bağlarıyla ilişkilendirilerek izlenmekte ve yorumlanmaktadır.³¹ Burada da hareket noktası İncil yazarlarının ve Hıristiyan cemaatlerin İncil metinlerine kendi dogmatik inançlarını ekledikleri tezidir. Dolayısıyla İncil anlatımlarının karmaşık bir gelenek yapısına dayandığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmacılar, geleneğin en erken ve özgün şekline ulaşabilmek amacıyla; ona sonradan yapılan ve İncil metinlerinde de karşımıza çıkan redaksiyon hüviyetindeki eklemelerden müteşekkil tortunun katmanlarını kazımaya başlamışlardır. Aşağıda görüleceği üzere, bunun yolu birinci aşamada İncil yazarlarının sözlü geleneği küçük ve bağımsız üniteler halinde korudukları ve bunları yapay bir surette de olsa bir arada sundukları tezlerini kabul etmek, ardından bu formların yazılı metin öncesi erken dönemdeki tipik durumlarını (*Sitz im Leben*) gruplandırmaktır.³²

Form kritiği bir bakıma form tarihidir. Çünkü İncillerdeki çeşitli formların yazılı metin öncesi tarihlerini analiz etmektedir. Yöntem iki mühim bağlama sahiptir: (i) *Gattung*, “form”, “tür” veya “sınıf” anlamlarında Almanca bir sözcüktür. Sözlü gelenekten İncil metinlerine geçen mesel, söz, masal, mucize öyküsü gibi birçok farklı forma mensup küçük ve ayrı birimlerin yapısını; yani aslında bir bakıma bunların formunu, türünü, sınıfını, tanımlamak için kullanılmaktadır. (ii) *Sitz im Leben* ise bir öykünün ya da anlatının kendi sosyal bağlamını ya da bu sosyal bağlam içindeki tipik durumunu tanımlayan diğer bir Almanca ifadedir. Zira

³¹ Daha detaylı anlatım için bk. Stephen H. Travis, “Form Criticism”, *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*, ed. I. Howard Marshall, 1977 (Carlisle: The Paternoster Press revised 1979), 153-164.

³² Dvorak, “Martin Dibelius and Rudolf Bultmann”, 260.

İncillerin yazılmasından önceki süreçte, İsa'yla ilişkilendirilen rivayetlerin sözlü olarak ve kendi tipik bağlamları içinde; yani kendi *Sitz im Leben* durumlarında yayıldıkları dile getirilmek istenmektedir.³³ *Sitz im Leben*, ilk defa olarak Alman araştırmacı H. Gunkel tarafından XX. yüzyıl başlarında kullanılmıştır. Kavram, herhangi bir cemaat içindeki özel ve tipik durumu tanımlamaktadır. Metnin anlamının bu cemaatin durumuyla ve anlayışıyla; yani sosyal bağlamıyla yakın ilişkili olduğu kabulünü yansıtmaktadır. Kısaca, yöntemin temel felsefesine göre; İncil metinlerinde karşımıza çıkan, ama aslında daha öncesinde sözlü geleneği oluşturan öğeler, kendi *Sitz im Leben* durumları içinde analiz edilip anlaşılacak durumundadır. Aynı şekilde Bultmann, form kritiği alanının öncü çalışması olan bir eserinde, *Sitz im Leben* ifadesini tıpkı Gunkel'in yaptığı gibi "yaşam durumu" ya da "yaşam halı" anlamlarında kullanmıştır:

314
OMÜİFD

Her edebi sınıf kendi yaşam durumuna (*Sitz im Leben*) sahiptir... Bununla beraber *Sitz im Leben* münferit bir tarihsel hadise değildir; fakat bir cemaatin yaşamındaki tipik bir durum ya da tasarruftur.³⁴

Yeni Ahit çalışmaları özelinde form kritiği yönteminin sembol isimleri Karl L. Schmidt (1891-1956), Martin Dibelius (1883-1947) ve adı daha önce de Rudolf K. Bultmann'dır (1884-1976). Schmidt, İnciller üzerine yaptığı araştırmalarda, bir bütün olarak İncillerde İsa'nın yaşamının kronolojik bir düzen içinde verilmediği; burada daha ziyade birbirinden izole yapıdaki öykü ve pasajların gelişigüzel şekilde bir araya getirilerek nakledildiği sonuçlarına ulaşmıştır. Dibelius, İncillerde erken cemaate ilişkin mevcut olan geleneğe yoğunlaşarak bu geleneğin farklı formlarını ele almış ve bunların tarihini İncillere kadar takip etmeye çalışmıştır. Bultmann ise İncillerden ayrılarak söz konusu malzemeyi geleneğin ilk dönemindeki erken formuna geri götürmek istemiştir. Bu bakımdan, esas olarak aynı konu üzerine emek harcayan Dibelius ile Bultmann, zıt noktada

³³ John Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, (New York: Oxford University Press, 2007), 419.

³⁴ Bultmann, *Synoptic Tradition*, 4.

lardan başlayarak ters istikametlere yönelmişlerdir.³⁵ Dibelius'un yöntemi "yapıcı metot", Bultmann'ın yöntemi ise "analitik metot" tabir edilmektedir.³⁶ Nihayet burada zikredilen her üç araştırmacının kullandığı bilimsel yöntem aynıdır: "Form kritiği".

Bultmann, Alman araştırmacıların Eski Ahit eleştirisi kapsamında daha önceden beri kullandıkları bir metot olan form kritiği yöntemini İncil araştırmalarına da en etkili usulle uyarlayan mühim bir araştırmacıdır. Bultmann, 1921 tarihli çalışmasının sonraki bir edisyonunda, form kritiği yöntemin temel amacını şu cümlelerle açıklamaktadır:

Form kritiği yönteminin amacı; öyküyü oluşturan bir parçanın ilahi bir söz yahut mesel olup olmadığını, yani özgün formunu belirlemektir. Böylece zamanla sonradan yapılan eklemeleri (özgün) formlardan ayırt etmeyi öğreniriz ve bunlar da sırasıyla geleneğin tarihi hakkında önemli sonuçlar verirler.³⁷

Buradan anlaşılacağı üzere form kritiği yöntemi üç temel bileşenden oluşmaktadır. Birinci aşamada; İsa'nın ne söylediğini ya da yaptığını anlatan İncil rivayetleri formlarına göre sınıflandırılmaktadır. Yani klasik anlayış burada da belirleyicidir; bugünkü İncillerin sözlü geleneği oluşturan farklı form veya yapıdaki ayrı birimlerden tereküp ettikleri kabul edilmektedir. Bunların bazıları mesel, bazıları mucize öyküsü, bazıları herkesçe bilinen bilgelik sözleridir. Bazı öyküler İsa'nın mühim sözlerini ihtiva ederken, diğer bazıları efsane karakteri yansıtmaktadır. Kısaca; birinci aşama formlara göre yapılan bir tür sınıflandırmadır (*Gattung*).³⁸ Konuya ilişkin terminoloji, farklı araştırmacılar özelinde aşağıdaki gibi verilmektedir:³⁹

³⁵ Perrin, *Redaction Criticism*, 14-15.

³⁶ Dvorak, "Martin Dibelius and Rudolf Bultmann", 260-261.

³⁷ Bultmann, *Synoptic Tradition*, 6.

³⁸ Bloomberg, *The Historical Reliability of the Gospels*, 21.

³⁹ Tablo, şu çalışmadan iktibasen verilmektedir: D.A. Carson-Douglas J. Moo, *An Introduction to the New Testament*, 2. bs., (Michigan, Grand Rapids: Zondervan, 2005), 81.

Form	Dibelius	Bultmann	Taylor
İsa'nın bağlam içinde yer alan ve bir cümlede zirveye ulaşan kısa, özlü sözleri Örneğin, Matta 22/21, "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin"	Paradigmalar	<i>Apophthegms</i>	Öykülerin Bildirimi
İsa'nın mucizevi eylemlerinin anlatımları Örneğin, Markos 8/1-13'teki gibi İsa'nın çok az yiyeceklerle binlerce kişiyi doyurması	Masal	Mucize Öyküleri	Mucize Öyküleri
İsa'yı kahraman olarak yücelten öyküler Örneğin, Luka 2/41-52'de İsa'nın on iki yaşındayken Tapınak'ta resmedildiği öykü	Efsaneler	Tarihsel Öyküler ve Efsaneler	İsa Hakkındaki Öyküler
İsa'nın bir cümle içinde zirve noktasına ulaşmayan öğretileri Örneğin, Matta 6/9'da ya da Luka 11/2'de olduğu gibi, İsa'nın nasıl tapınılıp dua edileceğine dair anlatımları	<i>Paranesis</i>	İlahi Sözler	Sözler ve Meseller

Tablo 2: Form Kritiği Terminolojisi

İkinci aşamada her bir form, Hıristiyanlık tarihinin I. yüzyılında kendisine has tipik durumuna (*Sitz im Leben*) atfedilmektedir. Burada da hareket noktası; farklı formlardaki İncil pasajlarının İncil metinlerine girmeden önce erken dönemde birbirlerinden bağımsız şekilde ve sözlü olarak dolayışında oldukları hipotezidir. Örneğin yapılan bazı tespitlere göre açıklayıcı mahiyetteki öyküler halka hitap eden vaazlarda vücut bulmuşlardır. Mucize rivayetleri, kahramanlarını tanrılaştıran eski Yunan ve Roma dinlerine karşı erken dönemde Hıristiyanlığı savunan *apologia* yazarlarına ait görülmektedir. Efsaneler ise gerçek kişilere veya olaylara dair anlatılmanın öykü anlatıcılar tarafından abartılması neticesinde oluşmuşlardır. Üçüncü ve son aşamada; her bir formun sözlü şekilde mevcudiyeti bunların yazılı hale dönüştürülüp İncil metinlerine ya da İncillerin kaynakları olan öteki metinlere girmeden önceki süreç özelinde analiz edilmektedir. Örneğin mesellerin ayırt edici karakterleri ve yapıları nedeniyle iyi muhafaza edildikleri düşünülmektedir. Ama bunların başlangıç kısımlarıyla son bölümleri, özellikle yeni bağlamlara kavuştuklarında değiştirilmiştir.⁴⁰

Bütün bu entelektüel faaliyetin temel amacı; yazılı dönem öncesi geleneği yeniden ve mümkün olabilecek en özgün haliyle ortaya çıkarmaktır. Mevcut materyal bu yüzden amaçları özelinde sınıflandırılmaktadır. Zira rivayetlerin mevcut şekillerde karşımıza çıkmadan önceki süreçte; yani birçok defa yeniden düzenlenip değiştirilmeden önce nasıl oldukları, nesilden nesile nasıl aktarıldıkları, özgün bağlamları, önem taşımaktadır. Form kritiği yönteminin yardımıyla araştırmacının başlıca amaçları, (i) kanonik İncilleri ve bunların yazılı kaynaklarını yorumlamak, (ii) bunların arkasındaki sözlü geleneği anlamak ve (iii) İsa hakkındaki vaazı, hatta İsa'nın vaazını, özgün şekliyle yeniden ortaya çıkarmak, şeklinde belirginleşmektedir.⁴¹

⁴⁰ Bu paragrafta verilen bilgiler için bk. Bloomberg, *The Historical Reliability of the Gospels*, 21-22.

⁴¹ F.F. Bruce, "The History of the New Testament Study", *New Testament Interpretation, Essays on Principles and Methods*, (1977, Carlisle: The Paternoster Press, Revised 1979), 21-59 (atf için 54)

Bultmann, form kritiği yönteminin yardımıyla İncil pasajlarını detaylı olarak analiz etmiştir. Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi, İsa'nın bağlam içinde yer alan ve bir cümle içinde vurgulu şekilde bulunan kısa ve özlü sözleri (*apophthegms*), onun üzerinde durduğu türlerden biridir. Bultmann, Rabbinik ve Helenistik literatürle yaptığı karşılaştırmaların ardından İncil metinlerinde üç tür *apophthegms* bulunduğuna kanaat getirmiştir: (i) Karşıtlık diyalogları, (ii) skolastik ya da öğretici diyaloglar ve (iii) biyografik *apophthegms*.⁴²

Konuya, Bultmann'ın ifadesiyle "karşıtlık diyalogları" üzerinden örnek verilecek olursa, Bultmann, Markos 3/1-6 pasajını ele almakta,⁴³ bu pasajın yapısı itibariyle kısa ve öz olduğunu söylemektedir. Bultmann'a göre, editörün (Markos yazarı) burada özel bir giriş kısmı bulunmamaktadır; fakat sadece ilk cümledeki *πάλι* ("yine" veya "yeniden") sözcüğü bu pasajı bağlama oturtmak amaçlı yapılmış bir eklentidir. Bultmann'a göre, aslında bu *pericopae* normal koşullarda *Οἱ δὲ ἐσιώπων* ("onlar sessiz kaldılar") cümlesiyle ya da adamın İsa tarafından iyileştirildiği bir sonraki cümleyle beraber sonlanmalıdır. Ancak pasajın son kısmında sonradan yapılmış eklentiler göze çarpmaktadır. Çünkü bu şekilde İsa'nın Yahudiler ile karşıtlığı daha belirgin kılınmak istenmiştir. Bu yüzden de pasajın konuyla doğrudan ilgisi bulunmayan son cümlesi, sonradan yapılmış bir eklentidir. Nitekim aynı pasajın Luka'daki varyantına bakıldığında (14/1-6);⁴⁴ Luka 14/5'te (ve ayrıca Matta 12/11'de) İsa'nın ağzından nakledilen,

⁴² Bultmann, *Synoptic Tradition*, 11-38 ve ayrıca bk. Dvorak, "Martin Dibelius and Rudolf Bultmann", 268.

⁴³ "İsa yine havraya girdi. Orada eli sakat bir adam vardı. Bazıları İsa'yı suçlamak amacıyla, Şabat Günü hastayı iyileştirecek mi diye O'nu gözlüyorlardı. İsa, eli sakat adama, 'Kalk, öne çık!' dedi. Sonra havradakilere, 'Kutsal Yasa'ya göre Şabat Günü iyilik yapmak mı doğru, kötülük yapmak mı? Can kurtarmak mı doğru, can almak mı?' diye sordu. Onlar sessiz kaldılar. İsa, çevresindekilere öfkeyle baktı. Yüreklelerinin duygusuzluğu onu kederlendirmişti. Adama, 'Elini uzat!' dedi. Adam elini uzattı, eli yine sapaşğlam oluverdi. Bunun üzerine Ferisiler dışarı çıktılar, İsa'yı yok etmek için Herodes yanlılarıyla hemen görüşmeye başladılar."

⁴⁴ "Bir Şabat Günü İsa Ferisiler'in ileri gelenlerinden birinin evine yemek yemeye gitti. Herkes onu dikkatle gözlüyordu. Önünde, vücudu su toplamış bir adam vardı. İsa, Kutsal Yasa uzmanlarına ve Ferisiler'e, 'Şabat Günü bir hastayı iyileştirmek Kutsal Yasa'ya uygun mudur, değil midir?' diye sordu. Onlar ses çıkarmadılar. İsa adamı tutup iyileş-

“hanginizin oğlu ya da öküzü Şabat Günü çukura düşer de hemen çıkar-maz?” cümlesinin izole, ayrı ve tekil yapıda olduğu ve erken dönemde Kilise tarafından Şabat tartışmaları kapsamında ileri sürüldüğü Bultmann tarafından belirtilmektedir. Böylece Markos ile kıyaslandığında Luka'nın anlatımındaki iskelet, İsa'nın bu cümlesine göre yeniden belirlenmiş olmaktadır. Bu da aslında yapı ve anlam olarak bütüncül bir pasaj oluşturmuştur. Fakat Bultmann'a göre, Luka'nın pasajındaki birinci cümle, “bir Şabat Günü İsa Ferisiler'in ileri gelenlerinden birinin evine yemek yeme-ye gitti”, Luka'nın yazarı tarafından bir sonraki kısma giriş mahiyetinde sonradan yapılmış bir eklemedir.⁴⁵

Bu örnek, form kritiği araştırmacılarının İncil metinlerindeki gele-neği olabilecek en küçük birimlere ayırarak ve kendi özgün bağlamlarında ele almaya çalıştıklarını göstermektedir. Bultmann, burada, *apophthegms* formu kapsamında bir inceleme yapmaktadır. Zira İsa'ya atfen verilen kısa ve öz bir deyişten hareketle genel bir kanıya ulaşmak-tadır. Buna dair yorum şöyledir: İlk olarak İsa'nın sözleri geniş bir alana yayılmıştır. Sonrasında ise bu sözler merkezde yer almak kaydıyla *perico-pae* bağlamları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda yukarıda verilen örneğe yeniden dönersek; Bultmann'a göre Luka'nın 14/5 kısmı, aslında gerçek-ten İsa'ya ait bir cümleyi Luka İncili'nin 14/1-6 pasajında muhafaza et-mekte ve nakletmektedir. Ancak bu olgunun bir başka okunuşu da kaçıl-nılmaz şekilde şudur: Markos 3/1-6'da ve aynı şekilde Luka 14/1-6'da anlatılan, aslında görünenin tersine mucize öyküleri değildir. Zira bu pasajlarda verilen mucize öyküleri, gerçekte İsa'nın Bultmann tarafından *apophthegms* tabir edilen özlü sözünü merkeze alıp destekleyen bir anlatı-yı veya o sözün öykü bağlamını oluşturmaktadır.⁴⁶ Nitekim Bultmann'ın konuya dair genel değerlendirmesine göre, bu tür diyalogların *Sitz im*

tirdi, sonra eve gönderdi. İsa onlara şöyle dedi: ‘Hanginiz oğlu ya da öküzü Şabat Günü kuyuya düşer de hemen çıkarmaz?’ Onlar buna hiçbir karşılık veremediler.”

⁴⁵ Bultmann, *Synoptic Tradition*, 12.

⁴⁶ Ky-Chun So, *Jesus in Q: The Sabbath and Theology of the Bible and Extracanonial Texts*, (Eugene, Oregon: *Wipf and Stock*), 59-60; Diğer görüşler için bk. Stephen H. Smith, “Mark 3, 1-6: Form, Redaction and Community Function”, *Biblica* 75:2 (1994): 153-174.

Leben durumu, Kilise'nin erken dönemde muhaliflerle yaptığı tartışmalar ve kendi içindeki Yasa problemi çerçevesinde şekillenmiştir.⁴⁷

Bir başka örnek, Matta 11/12 ve Luka 16/16 pasajları bağlamında verilebilir. Matta 11/12, "Vaftizci Yahya'nın günlerinden bu yana, Gökle-
rin Hükümrânlığı zorlanıyor ve zorlu olanlar onu ele geçiriyor" mealin-
dedir. Luka 16/16 ise "Ruhsal Yasa ve peygamberler Yahya'ya dek uzanır.
Onun gününden bu yana Tanrı hükümrânlığı insanlara müjdeleniyor ve
herkes ona girmek için kendini zorluyor," ifadelerini içermektedir. Bu
gelenek muhtemelen Q İncili'nden Matta ve Luka metinlerine gelmiş
olmalıdır. Modern araştırmacılar ise hangi varyantın daha özgün olabile-
ceği sorusunu tartışmaktadır.

Geleneğe dair yapılan çalışmalarda, Luka İncili'ni kaleme alan yazarın bu
geleneği sonradan şekillendirdiği kanaati ağır basmaktadır. Çünkü "Ruhsal
Yasa ve peygamberler Yahya'ya kadar uzanır" ifadesi, eski döneme ait
bir düşüncenin Yahya ile beraber bittiği fikrini propaganda etme amacın-
dadır. "Tanrı hükümrânlığı insanlara müjdeleniyor" ifadesi de tıpkı bir
önceki cümle gibi Luka yazarının geleneğe ilavesi sayılmaktadır. Nitekim
"herkes ona girmek için kendini zorluyor" cümlesi, bir bakıma; Matta
İncili'ndeki daha kapalı anlamı, ayrıca linguistik ve teolojik açıdan sorun-
lu kısmı açmış ve çözmüş olmaktadır. Bu olgular Matta'nın metnini daha
özgün kılmaktadır. Matta 11/12, Vaftizci Yahya'ya büyük saygınlık atfet-
mektedir. Ancak Matta yazarının bu yaklaşımı ve İsa'nın Yahya'ya ba-
ğimli gibi gösterilmesi, İsa'yı "ilah" addeden bir düşünce yapısı için
problem oluşturacaktır; anlaşılamayacak, garipsenecektir. Luka'nın yaz a-
rı, geleneğe yaptığı müdahaleyle bu sorunu ortadan kaldırmış olma kt a-
dır.⁴⁸

2.2. Form Kriği Yönteminden Ulaşılan Genel Yargılar

İsa hakkındaki öyküler, sözlü gelenek içinde öykü anlatıcılar tarafından
tekrar tekrar anlatılmışlardır. Ehrman'ın cümleleriyle, bu öyküler Roma

⁴⁷ Dvorak, "Martin Dibelius and Rudolf Bultmann", 268.

⁴⁸ McKnight, *What is Form Criticism*, 76-77.

İmparatorluğu'nun I. yüzyıl tarihini öğrenmek isteyenler için objektif tarih dersleri değildir. Çünkü insanların din değiştirmesini sağlamaya yönelik anlatılardır. Bu olgunun zorunlu bir neticesi olarak; gerçek öyküler bazen döneme, coğrafyaya ya da o günkü ihtiyaçlara göre, bireyler ya da cemaatler tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Hatta bazen yeni öyküler de icat edilmiştir. İncil metinleri işte bu şekilde sonradan şekillenerek özgün yapısından uzaklaşmış birçok öyküyü içermektedir. Bu bağlamda tarihsel açıdan güvenilir bilgilere ulaşabilmek için, İncillerin nasıl okunması ve yorumlanması gerektiğini bilmek önem taşımaktadır. Bunun anlamı; İncillerdeki tarihsel bağlamın (sonradan yapılan), bu bağlamı zamanla sarmalayan teolojik etkiden ayrılarak, özgün haliyle, anlaşılması ve yorumlanması zaruretidir.⁴⁹

Aynı bağlamda yakın dönemde yapılan çalışmalarda, (i) insan hafızasının unutmaya veya yanlışlama gibi yapısal kusurlara sahip olduğu gerçeği bir kez daha vurgulanmaktadır. (ii) Rivayet nakledenlerin, naklettikleri rivayetlere kendi ideolojik düşünceleriyle paralel müdahalelerde buldukları; mesela birçok örnekte eklemeler yaptıkları, tekrar tekrar belirtilmektedir. Bu bakımdan, uzun yıllar boyunca kulaktan kulağa, nesilden nesile, toplumdan topluma, bölgeden bölgeye, başka kültür ve inanç havzalarından daha başka kültür ve inanç havzalarına, bir dilden öteki dillere nakledilen rivayetlere dayanılarak oluşturulan İnciller, tarihsel birer metin olarak güvenilir belgeler olarak görülmemektedir.⁵⁰ İsa geleneğinde yer alan birçok öğenin özgün formları, bizzat İsa'nın yaşamından değil, daha ziyade erken dönemde farklı bölgelerdeki cemaatlerin ihtiyaçlarından türeyen çok sayıda unsur içermektedir. Bu yüzden İncillerin İsa'nın biyografisine doğrudan bir giriş sunmadıkları; İsa'nın

⁴⁹ Bart D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium*, (New York: Oxford University Press, 1999), 52-53.

⁵⁰ Örneğin şu çalışma, yukarıda bahsi geçen sözlü rivayet dönemine odaklanmakta ve insan hafızası üzerine yakın dönemlerde yapılan araştırmalardan hareketle İsa sonrası dönemin sözlü rivayetlerine dair önemli önermelerde bulunmaktadır: Bart D. Ehrman, *Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed, and Invented Their Stories of the Savior*, (New York: HarperOne, 2017).

öğretileri ve meselleri bağlamında İncil metinlerinin ciddi şekilde elekten geçirilmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁵¹

Modern araştırmalara göre; form kritiği yöntemi özelinde şu olguların altı çizilmelidir: (i) İncillerin arkasında yer alan formlar tanımlanmalıdır. Çünkü bu çalışma değerli sonuçlar vermektedir. (ii) İnciller inanç propagandası amacıyla yazılmış metinlerdir. Amaçları, İsa'nın geleneksel Kilise'nin anlayışıyla uyumlu bir "Mesih" ve "Tanrı Oğlu" olduğu düşüncesini ve insanların onun ismi sayesinde yaşam buldukları inancını canlandırabilmektir. Nitekim henüz Antikçağ'da İrenæus ve Tertullianus gibi Kilise yazarlarınca belirtildiği gibi, İncil metinlerinden yansıyan temel vurgu "kurtuluş" düşüncesidir. (iii) İncillerdeki öyküler, çevre koşullarının etkisi altında kalmış öykülerdir. Çünkü bunlar, dinleyenlerin anlayabilecekleri formlara büründürülmek suretiyle anlatılmışlardır. (iv) Hıristiyan mesajına sonradan birçok eklemeler yapılmıştır. İsa'nın ağzından, aslında hiçbir zaman söylemediği birçok şey nakledilmiştir. Burada, sonradan yaşanan efsanevi, hatta romansal gelişim meselesi söz konusudur. (v) İncillerin yazarları inancı tanımlar ve üretirken İsa'ya ilişkin öyküyü anlattıklarını düşünmüşlerdir. Sonraki dönemlerde ise onların "doğru" gelenekleri anlattıkları kabul edilmiştir. Hâlbuki İncillerin yazarları bir tür tarih yazmışlarsa da onların temel ilgisi tarih alanına değildir. Onların gücü inanç olmuştur; ilgileri inanç üzerinedir. Misyonerlik ve "inançsızları inanca çevirmek", İncil yazarlarının başlıca amaçlarıdır.⁵²

Bir araştırmacının ifadesiyle İncil yazarları, gerçekler ile kurguları, tarih ile efsaneleri, mantıklı anlatılar ile hayalperest abartıları, istikrarsız bir usulle bir araya getirmek suretiyle kendi İncil metinlerini oluşturmuşlardır. Form kritiği metodu, bu gerçekten hareketle İncil yazarlarını daha ziyade "gelenek yazıcıları" şeklinde tanımlamaktadır.⁵³ Bu yüzden modern araştırmacıların birçoğu İsa biyografisinin tam ve detaylı biçimde

⁵¹ Kenton L. Sparks, "Form Criticism", *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*, ed. Stanley E. Porter, (Londra-New York: Routledge, 2007), 111-114.

⁵² Tespitler, şu eserden iktibasen verilmektedir: Barclay, *The First Three Gospels*, 113-115.

⁵³ Bloomberg, *The Historical Reliability of the Gospels*, 22.

yazılamayacağı görüşünde olmuşlardır. Bir yoruma göre; yine de araştırmacılar tarihsel bir şahsiyet olarak İsa'nın tarihi konusunda o kadar şüpheli değillerdir. İsa'nın yaşamında gerçekten ne olduğu sorusu kapsamında form kritiği yönteminden yardım alınmaktadır. Zira hem İsa'nın yaşamı hem de Sinoptik gelenek çalışmalarında form kritiği yararlı ve olumlu bir vasıta olarak görülmektedir.⁵⁴

Son olarak önemli bir konuyu kısaca vurgulamak yararlı olacaktır. İncillerin bugün Yeni Ahit'te yer alan metinleri, bu İncillerin ilk defa oluşturulan özgün metinlerinden farklıdır. Zira tıpkı sözlü geleneğin belirli aşamalarda sonradan birçok defa değiştirilmiş olması gibi, İncillerin metinleri de süreç içinde birçok defa eklemelere ve değişikliklere maruz kalmışlardır. Nitekim "metin kritiği" kapsamında yapılan araştırmalar bu olguyu kanıtlamaktadır. Örnek vermek gerekirse; Markos 16/9-20 pasajı Markos'un özgün metninde yoktur. Çünkü bu İncilin en eski el yazmaları bu kısmı içermemektedir. Böylece bu kısmın Markos İncili metnine müstensihler ya da redaktörler tarafından sonradan eklendiğini anlaşılmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla İncillerin arka planını oluşturan sözlü gelenek meselesi büyük resmin yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır.

Sonuç

Geleneksel İnciller, İsa ve Hıristiyanlığın kökeni konusunda kayıtlar içeren antik kaynaklardır. Bu yüzden, tıpkı öteki kaynaklar gibi, İncillerde geçen kayıtların da tarih biliminin araştırma yöntemleri uyarınca analiz edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Bilim insanları bu olgudan hareketle İncil araştırmaları alanında konunun farklı boyutlarını öne çıkaran birçok yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemler genel olarak "Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi" tabir edilmektedir. Form kritiği denilen yöntem de bunlar arasında yer almaktadır.

⁵⁴ McKnight, *What is Form Criticism*, 78.

⁵⁵ Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Londra-New York: United Bible Societies, 1971), 122-128.

Yapılan araştırmalara göre, geleneksel İnciller belirli aşamalardan geçerek metin halinde ortaya konulmuşlardır. Bu aşamaların birincisi “sözlü geleneek” dönemidir. Bu dönemde İsa’nın sözlerini, öğretilerini ya da davranışlarını içeren sözlü rivayetler, küçük ve bağımsız birimler halinde çeşitli bölgelere yayılmışlardır. Ancak zgn rivayetler bu sırada birçok aşamada ve farklı zamanlarda yapılan eklemelerle kendi özgün yapılarından uzaklaşmışlardır. Bunlar bir sonraki aşamada birtakım yazarlara ulaşarak metin halinde düzenlenmişlerdir. Bugün bu metinlere “İncil” denilmektedir. Ancak İncillerin yazarları aynı zamanda sözlü geleneği yeniden şekillendiren redaktörler arasında yer almışlardır. Zira onlar kendi ideolojik düşünceleriyle ve cemaatlerinin ilgiyle paralel olarak bu rivayetleri düzenlemişlerdir.

324
OMFD

Modern araştırmacılar bu gerçekten hareketle İncil yazarlarınca metinleştirilen sözlü geleneğin tarihini anlamaya ve aydınlatmaya çalışmaktadır. Burada amaçlanan; geleneğin kendi özgün tarihsel bağlamını ona sonradan yapılan teolojik ve dogmatik eklemelerden kurtararak ortaya çıkarmaktır. Buna göre uzmanlar, İncillerde karşımıza çıkan; ama aslında sözlü geleneği de oluşturan küçük ve bağımsız birimleri tespit etmek, bunları yazılı metin öncesi kendi özgün bağlamları özeline yorumlamak ve buradan hareketle İsa’nın vaazını mümkün olan en özgün şekliyle belirgin kılmak istemişlerdir. Form kritiği yöntemi, bu amaçla geliştirilen bilimsel bir disiplindir. Bu sayede önemli sonuçlara ulaşmak da mümkün olmuştur.

Sözlü gelenek ve form kritiği ışığında yapılan araştırmalar ve buradan ulaşılan sonuçlar, bugünkü dört İncilin “Tanrı Sözü” olduğu yönündeki Kilise geleneğini doğrudan çürütmektedir. Söz konusu araştırmalar, İncillerin tarihsel açıdan güvenilir metinler olmadıklarını da ortaya koymaktadır. Öncelikle; (bazı yazılı ve) sözlü gelenekleri kaynak olarak kullanma zarureti hissetmeleri, İncil yazarlarının anlattıkları kişilere veya olaylara tanık olmadıklarını açıkça kanıtlamaktadır. İkinci olarak; sözlü geleneğin uzun bir süreç ve geniş bir coğrafya içinde değişime ve dönüşüme alabil-diğine açık yapısı, bu geleneğin İsa’ya ve o dönemin olaylarına ilişkin

özgün bilgileri ne oranda içerdikleri ve hangi oranda İncil yazarlarına yansıtılabildikleri sorusunu akla getirmektedir. Üçüncü olarak; İncil yazarlarının da kendilerine yansıyan bu özgün bilgileri hangi oranda sağlıklı aktardıkları konusu ön plana çıkmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyan kutsal metinleri İsa'yı ve havarileri çoğunlukla gerçekte oldukları gibi anlatmamışlardır. İncil yazarları birçok örnekte kendi dogmatik bakışlarını işin içine katmışlardır. Ancak bunu yapmasalardı bile anlatımları yine de bilgi dağarcıklarıyla sınırlı kalacaktı. Çünkü bu dağarcığın sınırı, bu yazarların kullandıkları kaynaklar kadardır. Konuya dair tartışmalar bugün de sürmektedir ve bundan sonra da sürmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Ashton, John. *Understanding the Fourth Gospel*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Augustinus. *De Consensu Evangelistarum*. İngilizce trc. S.D.F. Salmond, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Seri 1, C. 6. Ed. Philip Schaff. Buffalo, New York: Christian Literature Publishing Co., 1888.
- Bağır, Muhammet Ali. "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Ocak-Haziran 2014) 279-310.
- Blomberg, Craig L. *The Historical Reliability of the Gospels*. Illinois: Inter-Varsity Press, 1987.
- Bruce, F.F. "The History of the New Testament Study". *New Testament Interpretation, Essays on Principles and Methods*. 1977. Carlisle: The Paternoster Press, Revised 1979, 21-59.
- Bultmann, Rudolf K. *The History of the Synoptic Tradition*. İngilizce trc. J. Marsh. Oxford: Basil Blackwell, 1972.
- Carson, D.A.-Moo, Douglas J. *An Introduction to the New Testament*. 2. Basım. Michigan, Grand Rapids: Zondervan, 2005.
- Colwell, Ernest Cadman. "Biblical Criticism: Lower and Higher". *Journal of Biblical Literature* 67/1 (1948) 1-12
- Demir, Şehmus. "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihsel Gerçekliği". *İslami İlimler Dergisi* 9:1 (Bahar 2014) 103-122.
- Duran, Asım. "Aydınlanma ve Kutsal Kitap Yorumunun Tarihsel Dönüşümü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17:2 (2017) 111-128

- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* İstanbul: Düşün Yayınları, 2018.
- Dvorak, James. "Martin Dibelius and Rudolf Bultmann". *Pillars in the History of Biblical Interpretations, C.I, Prevailing Methods Before 1980*. ed. Stanley E Porter, Sean A Adams. Eugene, Oregon: Pickwick Publication, 2016, 257-277.
- Ehrman, Bart D. *Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed, and Invented Their Stories of the Savior*. New York: HarperOne, 2017.
- Ehrman, Bart D. *Jesus, Interrupted, Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (and Why We Don't Know About Them)*. San Francisco: HarperOne, 2009.
- Ehrman, Bart D. *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. 2. Basım. New York: Oxford University Press, 2000.
- Farmer, William R. *The Synoptic Problem: A Critical Analysis*. New York: The Macmillan Company-Londra: Collier-Macmillan Limited, 1964.
- Goodacre, Mark. *The Synoptic Problem: A Way through Maze*. Londra: T-T Clark, 2001.
- 326 Hengel, Martin. "Eye-Witness Memory and the Writing of the Gospels: Form
OMÜİFD Criticism, Community Traditions and the Authority of the Authors". *The Written Gospel*. ed. M. Bockmuehl-D.A. Hagner. New York: Cambridge University Press, 2005, 70-98.
- Irenaeus. *Adversus Haereses*. İngilizce trc. Alexander Roberts and William Rambaut. *Ante-Nicene Fathers C. 1*. ed. Alexander Roberts, James Donaldson, A. Cleveland Coxe. Buffalo, New York: Christian Literature Publishing Co., 1885.
- Koester, Helmut. *Introduction to the New Testament: II, History and Literature of Early Christianity*. 2. Basım. New York-Berlin: Walter de Gruyter, 2000.
- Kuzgun, Şaban. *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası*. Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara, 1996.
- Maccoby, Hyam. *The Mythmaker: Paul and the Invention of Christianity*. Londra: Wiedenfeld-Nicolson, 1986.
- McKnight, Edgar V. *What is Form Criticism?* Philadelphia: Fortress Press, 1969.
- Meral, Yasin. "Spinoza'nın Teolojik-Politik İncelemesinde Tanah Eleştirisi". *Mukaddime 6:1* (2015) 19-46.
- Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Londra-New York: United Bible Societies, 1971.
- Paçacı, Mehmet. *Kutsal Kitaplarda Ölüm Ötesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Perrin, Norman. *What Is Redaction Criticism*. 4. Basım, Philadelphia: Fortress Press, 1974.

- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.
- Shaw, Brent D. "The Myth of the Neronian Persecution". *Journal of Roman Studies* 105 (2015) 73-100.
- Smalley, Stephen S. "Redaction Criticism". *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*. ed. I. Howard Marshall. 1977. Carlisle: The Paternoster Press, revised 1979, 181-196.
- Smith, Stephen H. "Mark 3, 1-6: Form, Redaction and Community Function". *Biblica* 75:2 (1994) 153-174.
- So, Ky-Chun. *Jesus in Q: The Sabbath and Theology of the Bible and Extracanonical Texts*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock.
- Sparks, Kenton L. "Form Criticism". *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*. ed. Stanley E. Porter. Londra-New York: Routledge, 2007, 111-114.
- Stanton, Graham. *New Light on Jesus and the Gospels*. Valley Forge, Pennsylvania: Trinity Press, 2005.
- Stanton, Graham. *The Gospels and Jesus*. New York: Oxford University Press, 1989.
- Travis, Stephen H. "Form Criticism". *New Testament Interpretation: Essays on Principles and Methods*. ed. I. Howard Marshall. 1977. Carlisle: The Paternoster Press revised 1979, 153-164.
- Vardy, Peter-Mills, Mary. *The Puzzle of the Gospels*. New York: M.H. Sharpe, Inc., 1997.
- Wills, Lawrence M. *The Quest of the Historical Gospel: Mark, John and the Origins of the Gospel Genre*. Londra: Routledge, 1997.

